

O veřejném prostoru

"Viditelné i neviditelné kabely proděravěly střechy a zdi soukromých domů jako ementál a prorostly vesnické ulice a návsi, takže není možné rozlišovat mezi soukromým a veřejným prostorem, mezi domem a náměstím, mezi tajným a veřejným. Kdo zůstává doma, má přístup ke všem kulturním informacím, a kdo dům opustí, vystavuje se nebezpečí, že informace zmešká. Tomu se říká komunikační revoluce a její podstatou je změna směru informačního toku. Neplatí už, že informace se získávají ve veřejném prostoru, v prostoru soukromém se zpracovávají a pak se odtud vystavují znovu ve veřejném prostoru, aby odtud mohly být zpracovány dál. Dnes informace získáváme v prostoru, který už není označován jako soukromý, odtud se prostřednictvím kabely propojených aparátů zpracovávají a média je předávají do jiných přijímacích prostorů. Politiku, návěs, město, a tím spíše chrám, lze pokládat za přinejmenším v principu překonané"¹, napsal v roce 1991 Vilém Flusser. Je tedy fakt, že v nás obrat veřejný pro-stor stále ještě primárně asociuje právě návěs, město (politiku nechme v Čechách těchto dní raději stranou), zpozdilostí? Žijeme sice ve světě notně medializovaném, přes proděravělost našich střech a zdi viditelnými i neviditelnými kabely však zatím nikoliv mediálním. Svůj veřejný život stále ještě žijeme ve veřejném prostoru návsi a města, ač schemata pro jeho vnímání v nejširším smyslu poskytuje stále méně jeho hmotná "výbava" a naopak stále více vzorce, osvojované z mediální, druhé reality. Skutečně se vzdalujeme primárnímu veřejnému prostoru, obávám se ale, že po jiných cestách.

Od věků vystupovalo město jako imago mundi, jako postavený symbolický obraz toho, jak člověk pochopil svůj svět a sebe samého. Obraz čitelný, srozumitelný, jehož obývání bylo četbou i doříkáním, stálým ozřejmováním a posilováním významů všech hmotných prvků a jejich prostorových vztahů. Mezi jednotlivými horizonty tohoto obrazu nechyběla ani mnohvrstevnatá výpověď o uspořádání a vztazích městské komunity, jejímž elementárním rastrem je artikulace vztahu veřejného a privátního. Integrita, v našem kulturním prostoru prvotní, nalezená středověkým městem, stála na kultivaci pole, elementárně vymezeného párovými kategoriemi sakrální - profánní a veřejné - privátní. Druhý rozměr integrity je stejně jednoduše vymezen vztahem města a domu jako póly téhož řádu: město jako imago mundi a dům jako imago mundi. Vztah mezi velkým, pro dnešního člověka naddimenzovaným náměstím (např. náměstí středověké Malé Strany zabíralo osminu plochy celého městského půdorysu), a domem, obracejícím se do něj úzkou stranou své dlouhé parcely, nemohl být jako vyjádření vztahu veřejného a soukromého čitelnější. Stejně čitelná byla dvojí městská uzavřenost, zdvojený vztah uvnitř a vně: základní konstitutivní vztah městského uvnitř a mimoměstského vně, vyjádřený hradbami a branami, doplňovala druhá uzavřenost, uzavřenost domu, tedy uzavřenost privátní sféry. Pro ni bylo městské uvnitř veřejným vně. I jejich hranice byla přesně vymezena až do roviny právních norem: průčelí domu, zóna styku a průstupu veřejného a privátního, na zbytku domu relativně nezávislé i z hlediska stavební konstrukce, příslušelo ještě veřejnému a podléhalo omezením i péči ze strany města. Až za ním, polosoukromým prostorem síně, začínalo privátní, aniž by ale statut průčelí připravil majitele domu o možnost adresovat jím vizuální sdělení veřejnému prostoru. Jako by se zde reprodukovaly zvyklosti řeckých antických měst, jejichž artikulaci vztahu veřejného a privátního nejlépe ilustruje zvyklost zabušit na domovní dveře také před tím, než se jimi vyšlo ven, na ulici. Integrita vztahu veřejného a privátního se rozpadla se ztrátou integrity domu. Prvotní dům, jako sdružení všech životních funkcí, postupně delegoval část svých funkcí, dosud realizovaných v privátní sféře, veřejnému prostoru města. Místo výkonu pracovní činnosti se přestalo krýt s domem, zahrádku uvnitř domovní parcely, dlouho transformující princip antického peristyly, nahradil veřejný park, funkce domu jako pokladnice převzaly veřejné instituce,

do veřejného prostoru se přestěhovala část dříve domácího stravování a přípravy pokrmů i část činností, spojených s odpočinkem. Privátní sféra atakovala veřejný prostor, aniž by se mu otevřela. Její obranný potenciál nezeslábl, ač bylo hájeno území stále menší a menší, zredukované nakonec experimenty avantgardy až na prostor pro přespání a vyměšování jedince, převedeného na unifikované minimální fyzické potřeby a zbaveného i rodinných vazeb. I když se nakonec rodina ukázala stabilnější strážkyní privátního, než tyto experimenty předpokládaly, a lágrový život koldomů se nestal konečným modelem, doma se již nerodí ani neumírá. Neznamená ztráta privátního i ztrátu veřejného?

Přidejme k rozkolísání polarity veřejného a privátního i rozpad polarity druhé, tedy vztahu sakrálního a profánního, a z výchozího pevně definovaného vztahového pole zbude útvar nepevný a chaotický. Není-li do výchozího pole obtížné situovat umění a pohybovat se při výkladu jednotlivých děl v souřadnicích veřejného a privátního, sakrálního a profánního, s rozplývavou plochou bez souřadnicové sítě mnoho nepořídíme. Bylo by samozřejmě zajímavé sledovat proměny statutu "veřejného" umění, otázky veřejné institucionalizace jeho projevů, příslušejících privátní sféře, či tendenci umění vyplňovat vyprázdněný prostor posvátného a hledání náhradních souřadnic, spokojme se ale s konstatováním ztráty pevnějšího zakotvení umění. Situace přirozené integrity města s jasně vymezeným a vyjádřeným vztahem prostoru veřejného a prostoru privátního je samozřejmě i situací přirozené integrity umění a veřejného prostoru. Cesty, po nichž se jim vzdalujeme, přesně pojmenoval v roce 1889 Camillo Sitte: "V našem veřejném životě se mnohé neodvratně změnilo a zbavilo četné staré stavební formy jejich někdejšího významu - a na tom nemůžeme vůbec nic změnit. Nemůžeme změnit, že se píše v denním tisku o tom, co by se mělo jako kdysi ve starém Římě nebo Řecku vyhlášovat v thermách a sloupových síních. Nemůžeme změnit, že se tržiště stále více stahují z náměstí a uzavírají se do neuměleckých užitkových staveb nebo jsou nahrazována donáškou do domu. Nemůžeme změnit, že veřejným kašnám zbyla jen dekorativní hodnota a jsou odříznuty od pestrého davu, neboť moderní vodovody dodávají mnohem pohodlněji vodu bezprostředně přímo do domu a do kuchyně. Také umělecká díla putují stále více z ulic a náměstí do klecí muzeí a zároveň mizí umělecký ruch lidových, folklórních slavností, masopustních a jiných průvodů, církevních procesí, divadelních produkcí na tržištích a podobně. Lidový život se po staletí a hlavně v poslední době neustále stahuje z veřejných prostranství, ztrácí tím značnou část svého jedinečného významu a téměř lze pochopit, proč všeobecně a tak náhle klesá pochopení pro pěkná náměstí. Způsob života našich předků byl příznivější pro umělecké ztvárnění městské zástavby než náš přesně propočítaný současný život, v němž se sám člověk stává strojem. Základní myšlenka se proměnila nejen ve velkých celcích, ale i v detailech jsou nezbytné mnohé změny. Naše velkoměsta rostou do gigantických rozměrů, které drtí staré formy umění. Čím je město větší, tím větší a širší jsou jeho náměstí a ulice, vyšší a hmotnější jeho budovy, až nakonec nelze vůbec umělecky zvládnout nové dimenze mnohapatrových a do nekonečna ubíhajících řad domů. Všechno nezměrně roste a věčné opakování stejných motivů samo o sobě otupuje tak, že lze vyvolat určitý zájem jen zcela mimořádnými efekty."²

Camillo Sitte dohlédl daleko, nemohl ale dohlédnout až za horizont, za nímž ztratil jazyk architektury komunikativnost, za nímž architektura programově popřela sebe samu jako umění a stejně programově se rozešla s ostatními uměleckými druhy. Za dalším horizontem pak číhal paradox, kdy "vyvolat určitý zájem zcela mimořádnými efekty" mělo umělecké dílo, jednoduše přidané k fádni a nekomunikativní architektuře, na místo, vyšetřené v prostoru bez tváře. Spojení jazyka bez gramatiky a syntaxe s jazykem gramatiky a syntaxe často velice primitivním tak bylo jen dalším stupněm našeho

rozchodu s vlastním hmotným prostředím. Spojení městského prostoru, který nabízí příliš málo k identifikaci, s degradací veřejného života na několik prázdných rituálů, a s přítomností, s níž se lze identifikovat jen za cenu zlhostejnění, proces završilo. Z hlediska vnějších podmínek dospěl šklebem "estetizace životního prostředí pracujících" ke své dolní úvratí a dnes již pracuje k obnově veřejného prostoru a role umění v něm. Výsledky sociokulturních výzkumů posledních let ale ukazují, že oslabování vazeb k hmotnému prostředí, včetně jeho hodnot kulturních a uměleckých, nadále pokračuje, bez ohledu na proměnu tváře měst, posuny jazyka architektury směrem k vyšší komunikativnosti a návrat některých tradičních prvků městské festivity.

Ještě strměji klesající vývojovou křivku ostatně vykazuje vztah domácí veřejnosti k umění.

Není to důvod ke skepsi a rezignaci. Rozhodně ale k trpělivosti. Umění bez veřejného kontextu má jen krajně omezený smysl.

Vladimír Czumalo

katedra kulturologie FF UK, Praha

Poznámky:

1. Flusser Vilém: Fotografie jako umění ve veřejném prostoru. Výtvarné umění 3-4/96, s.122-127, s.125.
2. Sitte Carlo: Stavba měst podle uměleckých zásad. Praha 1995, s. 71.